

Віра Білоус

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОКЕАНІЇ: МОРЕПЛАВЕЦЬ ВАСИЛЬ ХРОМЧЕНКО (I пол. XIX ст.)

DOI: 10.58407/litopis.230206

© В. Білоус, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7848-180X>

Мета статті – розширити уявлення наукової спільноти про участь українців у географічних відкриттях, що реалізовано через дослідження біографії мореплавця Василя Хромченка (1792–1849) та висвітлення його тихоокеанських обстежень. Використано *методи*: біографічний, генеалогічного пошуку, історіографічного аналізу та порівняльно-історичний. Залучено рукописні родовідні документи й послужні списки, що зберігаються в архівах Чернігова, Києва, Петербурга і Брянська. Неопублікований і важкодоступний географічний доробок відтворено й проаналізовано на основі інформативних матеріалів, що містяться в тогочасній періодиці та працях сучасників В. Хромченка. *Наукова новизна* полягає в розгляді постаті дослідника та його океанографічних здобутків у контексті історії та інтелектуальної спадщини українців, у визначенні пріоритетності В. Хромченка у світовому вивченні низки островів і суходолів та картографуванні центральної частини Тихого океану. У *висновках* зацентровано на ймовірному походженні В. Хромченка з козацького стану Стародубщини; на обставинах і зумовленості переходу частки цієї суспільної верстви у військові та цивільні структури Російської імперії; на науковій вартості його обстежень Океанії для географічної картографії та геології.

Ключові слова: В. Хромченко, мореплавець, Стародубщина, генеалогічні пошуки, географічні відкриття, Океанія, навколосвітні експедиції.

Доробок українців у пізнанні материків та океанів обмежено представлений міжнародній та вітчизняній спільноті, до того ж він часто присвоєний державами, до складу яких входили українські землі. Повернення пам'яті про славних краян та виокремлення їхньої інтелектуальної частки зі спадщини Росії є одним із напрямків діяльності, який сприяє зміцненню суб'єктності нашої нації та її остаточному виходу з підневільного поля колишньої метрополії у всіх сферах суспільного буття.

З-поміж діячів, яким довелося працювати в різних структурах російської держави та науки і про якого мало що знає українська громадськість, є мореплавець, очільник двох навколосвітніх подорожей, першовідкривач низки островів та берегових ліній на Тихоокеанському узбережжі й Алясці Василь Хромченко (1792–1849). Його назви географічних об'єктів, що він відкрив, і по сьогодні позначені на мапах. Ім'я самого В. Хромченка увічнено в найменуваннях мису й затоки на о. Нова Земля (Баренцеве море), а його щоденники, спостереження й виміри є в активному міжнародному вжитку. Водночас учений із характерним українським прізвиськом відомий світові лише як російський мореплавець та російський дослідник материків і океанів.

Метою статті є розширити уявлення про участь українців у географічних відкриттях, що реалізовано через дослідження біографії та походження мореплавця Василя Хромченка й висвітлення його тихоокеанських обстежень.

Джерела для відтворення й осмислення тихоокеанського доробку першопрохідця Василя Хромченка стала тогочасна історична література, у якій вкраплено його географічні обстеження та описи. Під час дослідження родоводу опрацьовано архівні послужні списки В. Хромченка й родовідні джерела Хромченків, рукописні сповідальні розписи низки населених пунктів українських етнічних земель, що наявні в архівах Чернігова, Києва, Петербурга, Брянська.

В українознавстві знаходимо лише стислі згадки про капітана далеких плавань В. Хромченка. Чи не першим про його можливе українське походження заговорив у 1982 р. видатний славіст Ярослав-Богдан Лисяк-Рудницький. Про мореходця йдеться в контексті українських топонімів на американському континенті, до яких він відніс і «мис Хромченка» на о. Нунівак (від 1845 р. змінено на мис Етоліна)¹. Цінність публікації полягає в акцентуванні на українському складнику в історії Росії та в щирій заохоті співвітчизників досліджувати цей напрям, зокрема й постать В. Хромченка.

Його заклик не залишився не почутим: ім'я славного шукача нових земель уводять в український пізнавальний простір національні письменники. Зокрема, мариніст Леонід Тендюк у повісті «Смерть в океані», здійснивши екскурс в історію експедиції О. Коцебу, згадав його штурмана В. Хромченка як уродженця степової України². А автор художньо-публіцистичного нарису «Факторія Завойка» Олександр Климчук окреслив заслуги в російському флоті з десятка співвітчизників, поміж яких є і В. Хромченко. При цьому емоційно подивовувався відсутності відомостей про його етнічну належність навіть у сьогочасний період панування «всезнайної павутини Інтернету»³.

Останніми десятиліттями з'являється низка ґрунтовних праць з історії національного мореплавства та ролі українців у літописі російського флоту, що належать перу військового історика, капітана далекого плавання Олександра Калініченка⁴. У них означено й кругосвітні плавання В. Хромченка. Однак у поле досліджень автора, як і його попередників, не входило глибше вивчення його біографії та внеску в пізнання тих чи інших куточків планети.

Значно частіше постать В. Хромченка є предметом уваги в російській та американській науковій літературі (XX–XXI ст.). Найбільше осмислено його відкриття й обстеження Аляски: про них мовиться в спеціальних книгах з історії вивчення цього континенту⁵, а також у виданні англійського перекладу подорожнього опису В. Хромченка вздовж указанного американського штату⁶. Щодо його плавань навколо земної кулі й обстежень Океанії, то натрапляємо на стислі відомості про їхній перебіг і маршрути в узагальнювальних працях та енциклопедіях зі світової історії географічних відкриттів⁷, а також у статтях-нарисах російських істориків А. Норченка та О. Бурикіна⁸. Останній створив карти-схеми навколосвітніх подорожей В. Хромченка. Деяко більше уваги приділено його тихоокеанському внеску в монографії Я. Света «История открытия и исследования Австралии и Океании»⁹. Зокрема, наголошено на високій оцінці його обстежень островів Маршалового архіпелагу, яку дав авторитетний географ І. Крузенштерн. Однак російські вчені розглядали дослідника та його звершення в контексті лише історії Росії та її надбань.

Отож, в українській та зарубіжній історичній літературі висвітлено тільки окремі епізоди кругосвітніх мандрівок та біографії В. Хромченка. Чимало питань (його відкриття в Океанії, місце народження тощо) залишаються предметом для досліджень.

1. Родовід В. Хромченка.

Дотеперішні життєписи та послужні списки В. Хромченка оминають його роки дитинства і включають хіба вказівку на вступ у 14-річному віці в штурманське училище в Кронштадті (1806 р.). Попередні генеалогічні розвідки авторки цієї статті настановлюють на міркування про можливий зв'язок мореплавця з історичною Сіверщиною¹⁰. З огляду на сказа-

¹ Rudnycky J.-В. Cape Khromchenko – a Ukrainian Toponym In Alaska. *Onomastica*. 1982. № 61. P. 13–16.

² Тендюк Л. Смерть в океані. Київ: Веселка, 1990. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17141>.

³ Климчук О. Факторія Завойка. Портрет з історії. Київ: Український письменник, 2013. С. 96–98.

⁴ Калініченко О. Українська школа підводного мореплавства XIX – на початку XX ст.: формування, діяльність, персоналії: дис. ... д-ра філософії: 032 – Історія та археологія. Одеса, 2021. С. 66–67, 160–161. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalinichenko_Oleksandr/Ukrainska_shkola_pidvodnoho_moreplavstva_KhIKh_pochatku_KhKh_st_formuvannia_diiialnist_personalii.pdf?192.

⁵ Постников А. Русская Америка в географических описаниях и на картах 1741–1867. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2000. С. 248–250; Федорова С. Русская Америка: от первых поселений до продажи Аляски. Конец XVII – 1867 года. Москва: Ломоносов, 2011. С. 38–40, 203–207 та ін.

⁶ Vanstone J. Introduction to V. S. Khromchenko's Coastal Explorations in Southwestern Alaska, 1822. Transl. from Russian by D. Kraus. *Fieldiana: Anthropology*. Vol. 64. Chicago: Field Museum of Natural History, 1973. P. 1–39.

⁷ Зубов Н. Отечественные мореплаватели-исследователи морей и океанов. Москва: Государственное изд-во географической литературы, 1954. С. 205; Dunmore J. Who's Who in Pacific Navigation. Honolulu: University of Hawaii Press, 1991. P. 141–142; Zonn I.; Kostianoy A., Semenov A. The Eastern Arctic Seas. *Encyclopedia*. Cham: Springer International Publishing AG, 2016. P. 158.

⁸ Бурькин А. Четыре плавания капитана Хромченко. *Природа*. 1957. № 3. С. 77–804; Норченко А. Капитан Василь Хромченко. *Записки по гидрографии*. Санкт-Петербург, 2009. № 277. С. 83–88. URL: <https://elibr.rgo.ru/handle/123456789/224520> та ін.

⁹ Свет Я. История открытия и исследования Австралии и Океании. Москва: Мысль, 1966. URL: http://proznania.ru/books.php?page_id=1255.

¹⁰ Білоус В. Дослідник Північної Америки Василь Хромченко. Його етнічна приналежність та народознавчий доробок (I пол. XIX ст.). *Народознавчі зошити*. 2022. № 5 (167). С. 1043–1046.

не доречно, стисло окресливши хід родовідних пошуків, докладніше зупинитися на цьому питанні в контексті історії означеного регіону.

Спершу були сподівання знайти відомості про місце народження капітана в документах вступників до штурманського училища. Однак, згідно з доступними (свого часу) описами фондів Російського державного архіву військово-морського флоту (далі – РДА ВМФ) та відповіддю архіваріусів, особових справ із такою інформацією не збережено. За відсутності прямих джерел-свідчень родовідні дослідження було здійснено за допомогою аналітичних конструкцій. Насамперед, урахувавши, що різні військові структури Росії поповнювали нащадки козацького стану, я припустила, що, імовірно, В. Хромченко походить із цієї верстви. Щоб віднайти його предків, опрацювала різноманітні обліки козацьких полків та їхніх російських військових реорганізацій XVIII ст.

Унаслідок пошуку виявлено кілька десятків носів цього прізвища. Більшість із них подані з географічною локалізацією (курнінь чи сотня). Тож наступний крок полягав у вивченні сповідок 1790-х рр. цих населених пунктів, щоб відшукати їхнього нащадка Василя, Степанового сина, який народився в сім'ї військових у 1792 р. Прізвище Хромченко і його видозміни (Хромец) траплялися на найрізноманітніших теренах. Приміром, у Київському полку (1699) та Бориспільській сотні Переяславського полку (1732 р.)¹¹; чимало їх було в Брусилові (Чернігівщина)¹², звідки окремі родини переселилися (у 1808–1811 рр.) у Староцервинську станицю на Кубані¹³.

Особливо поширеним цей антропонімичний тип був на Стародубщині, де в часи Гетьманщини діяв найбільший її полк (Стародубський). Тільки в енциклопедії козацької старшини В. Кривошеї згадується 7 його носіїв¹⁴. З-поміж них були й знані свого часу постаті. Наприклад, стародубський полковий сотник Павло Хромченко, про якого йдеться в літописі Самійла Величка як про підписанта Глухівських статей (1669 р.)¹⁵. Одне з його покоління проживало в с. Солове Топальської сотні (згідно з їхнім родовідним розписом для облітації 1795 р.)¹⁶. Однак серед їхніх наступників не виявлено Василя Степановича 1792 р. н.

Та все ж особу з потрібними «паспортними» даними вдалося віднайти саме на Стародубщині. Зокрема у сповідках с. Посудичі Погарського повіту (тепер село входить до Брянської області РФ) за 1793, 1796, 1798 рр. у сім'ї військових зафіксований Василь, син Степана, 1792 р. н.¹⁷

Церковні обліки цього села стали предметом студій, оскільки в присязі 1732 р. згадано козаків Посудичького куреня Івана та Агія Хромченків¹⁸. Нащадки Івана та його сестри Феодори тут мешкали впродовж усього XVIII ст. Василь Хромченко є представником цього роду по лінії Феодори, діти якої успадкували її родові прізвище. Через відсутність сповідок від 1799 до 1831 рр. не вдалося встановити, чи проживав Василь Хромченко в указаному населеному пункті на початку XIX ст. Принаймні в наявних реєстрах за 1831 р. Василя та його ймовірних спадкоємців уже немає (тоді як брата Захарія із синами згада-но).

Важливу інформацію містить архівний послужний формуляр мореплавця В. Хромченка, скановану копію якого надіслав колега-історик із РФ. У документі вказано, що керівник кругосвітних подорожей походив із дворян¹⁹. Припустивши, що Хромченки з Посудич як представники козацького стану та військовики могли домагатися цього статусу, шукала їх в опублікованих та архівних родовідних матеріалах дворян Новгород-Сіверського та

¹¹ Ситий І. Реєстр сотням та козакам Київського полку. *Сіверянський літопис*. 2020. № 4. С. 82; 1732 году февраля 17 дня ведение полку Переяславского сотне Бориспольской козаков, которые на верность Ея Императорского Величества у присяги были. *Генеалогический форум ВГД*. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:LkFQs-O3qdJ:https://forum.vgd.ru/post/293/25181/p1115182.htm&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

¹² Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ. ст. І. Ситого, С. Голубця, передмова І. Кривошеї. Чернігів: Видавель Лозовий В.М., 2014. С. 208.

¹³ Ревизская перепись 1811 года декабря дня жительствовавшим в местечке Щербиновском переселившимся на жительство с Полтавской и Черниговской губерний 1809, 1810 и 1811 годов. *Textarchive.ru*. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:iy9nRyxjdJEU:https://textarchive.ru/c-1292523-pall.html&cd=4&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

¹⁴ Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. Київ: Стило, 2010. С. 738.

¹⁵ Величко С. Літопис / Пер. з книж. укр. мови, комент. В.О. Шевчука; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1991. Т. 2. С. 93.

¹⁶ Російський державний історичний архів. Ф. 1343. Оп. 51. Спр. 384. Арк. 47.

¹⁷ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. 679. Оп. 1. Спр. 361. Арк. 90. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSM4-L3C8-L?cat=1337569>; Спр. 526. Арк. 810. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-MQ66-H?i=1004&cat=1337569>; Ф. 712. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 90. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSM4-L3C8-L?mode=g&cat=1337569>.

¹⁸ [Присяга Стародубського полку 1732]. *GENEO: Міжнародний генеалогічний форум – International Genealogical Forum*. URL: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=32>.

¹⁹ Російський державний архів Військово-морського флоту (далі – РДА ВМФ). Ф. 406. Оп. 3. Кн. 231. Спр. 168. Арк. 1103.

Чернігівського намісництва. І в результаті таки їх віднайдено в списку дворян із Новгород-Сіверського намісництва за 1788 р.²⁰ Вони доводили право на включення до привілейованого стану через спорідненість із військовим товаришем 1682 р. Хромченком (знов ж таки, якимось Іваном). На основі цього документа та сповідок 1744–1798 рр. укладено родовідну схему В. Хромченка XVIII ст. (Іл. 1).

На час подання документів на дворянство (1788 р.) військове звання, а саме: значково-го товариша / прапорщика, мав нащадок іншої гілки Ісайї – Петро Петрович. Дід же та батько В. Хромченка були «без чинов на службі»²¹. За часів Гетьманщини та полкового устрою вони входили до категорії підпомічників, які під час військових дій забезпечували їхніх учасників провіантом, зброєю, одягом тощо.

Посудицькі Хромченки, згідно з їхнім дворянським реєстром, не мали залежних селян. Те саме вказано і в послужному списку мореплавця В. Хромченка. Тобто факти про соціальний статус В. Хромченка з Погарщини й керівника кругосвітніх експедицій В. Хромченка збігаються і свідчать про належність до тисяч безпомістних родин.

Воднораз із літератури і сповідок можна судити про гідний матеріальний рівень життя посудицьких козаків. Село розташовувалося на проїжджій дорозі, що сполучала міста Погар, Почеп та Мглин. Тут, як уже зазначалося, існував курінь, у якому на 1760–1770-х рр. були маєтки полкової та сотенної старшини: погарського сотника, багатого землевласника Якова Лобка, а також козацьких урядників Рябченка та Дубінського. Мешкало й 15 сімей підпомічників. Родючість земель, розлогі луки сприяли успішному розвитку тваринництва, хліборобства, а також конопляного промислу, за який господар отримував від двохсот до п'ятисот карбованців. Це все сукупно уможливило формування добротних козацьких господарств²². Серед тих, хто мав непогані статки, були й Хромченки: у діда Іосифа та його брата Корнія на початку 80-х рр. XVIII ст., згідно зі сповідками, працювало двоє прислуг²³. Проте в 90-х рр. дворових помічників у них уже не було, що свідчить про зменшення родинного газдівства.

Такий стан справ у широкої вестви українського суспільства був наслідком примусової інкорпорації українських земель у російську державу, поширення її законів, поміж ними й збільшення оподаткування та закріпачення. Українська еліта, як знаємо, намагалася перешкодити цим процесам, з огляду на що розгорнулася діяльність новгород-сіверських автономістів (Г. Полетики, О. Лобисевича, М. Миклашевського), неодноразово надсилалися відповідні звернення до російських законодавчих та виконавчих органів тощо²⁴.

Заразом козацька верства, щоб захистити себе і наступні покоління від повного поневолення та зубожіння, розпочала боротьбу за підтвердження своїх споконвічних прав через отримання дворянського статусу. Найсприятливіші умови для цього були у 80-х рр. XVIII ст., коли рішення ухвалювали місцеві дворянські зібрання (а не петербурзька Герольдія, що узаконено від 1795 р.). Їх же очолювала козацька старшина: на Новгород-Сіверщині – відомий діяч гетьманського уряду К. Розумовського О. Лобисевич, на Чернігівщині – письменник А. Полетика, на Київщині – шукач міжнародної підтримки антиросійського повстання В. Капніст. Вони та й інші урядники-однодумці, прагнучи врятувати співгромадян від обездолення, щедро роздавали відповідні позитивні ухвали, причому навіть тим козакам, які апелювали до шляхетства матері, а то й узагалі селянам. Тоді з українських теренів зараховано до привілейованої суспільної категорії понад 22 тис. осіб²⁵.

За таких придатних обставин Хромченкам і вдалося потрапити у дворянські списки. До слова, дід В. Хромченка, як бачимо з таблиці, домагався нобілітації на підставі споріднення з військовим товаришем XVII ст. по жіночій гілці. У реєстрі дворян вони були, очевидно, і на початку 1800-х рр., адже в обліку оподаткованих жителів села 1811 р. їх не зафіксовано²⁶.

²⁰ Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України. (далі – ІР НБУ НАНУ). Ф. І. № 60497. Арк. 396 зв.–397.

²¹ ІР НБУ НАНУ. Ф. І. № 60497. Арк. 397.

²² Опис Новгородсіверського намісництва (1779–1781) / Упор., вступ. ст. П. Федоренка. Київ, 1931. С. 108–109; Ханенко А. Описание местностей Черниговской губернии в пределах бывшего Стародубского полка. Чернигов, 1890. С. 55–57.

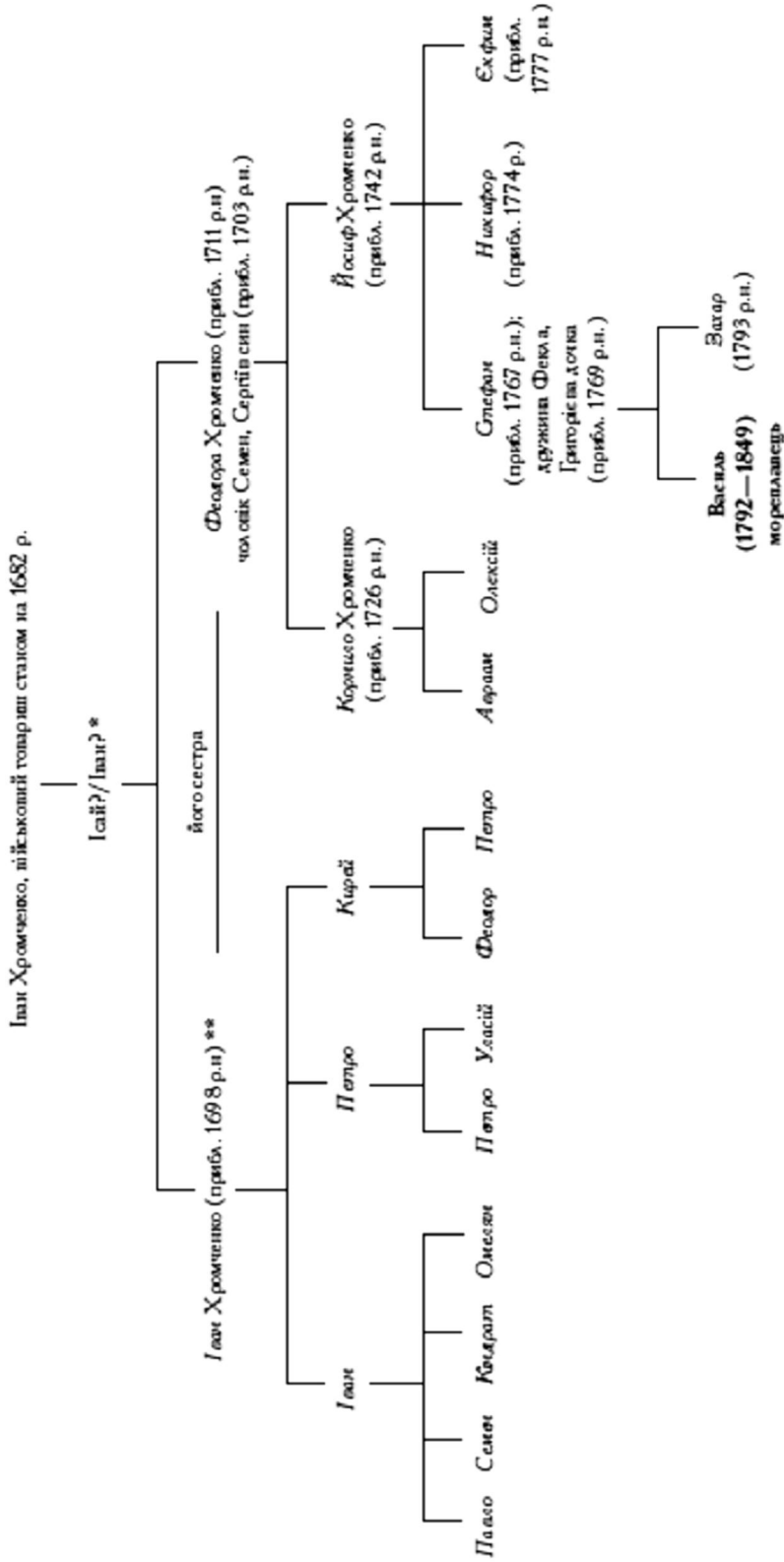
²³ ДАЧО. Ф. 679. Оп. 1. Спр. 360. Арк. 155. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-93DK-5?mode=g&cat=1337569>; Спр. 525. Арк. 210 зв. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSML-NSQW3?mode=g&cat=1337569>.

²⁴ Чухліб Т. «Стародубщина чекає на повернення...»: Історичні, історіографічні та політичні проблеми українського субрегіону Російської федерації. *Сіверянський літопис*. 2014. № 5. С. 236–240.

²⁵ Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины в дворянство. [Оттиск из «Киевской старины». Киев, 1897. С. 56, 67, 131.

²⁶ Державний архів Брянської області. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 40, 74, 148.

Родовід Хромченків (козаків, військовиків) із с. Посудичі на Стародубщині (тепер у РФ)

*Розбіжності імені документа: у сповідальному списку за 1744 р. ім'я батька Івана та Феодора — Ісайд, а у списку дворян Новгород-Сіверського намісництва за 1788 р. — Іван.

**Рік народження є приблизливим, оскільки для спадкових списків властиві неточності щодо віку (різниця сягає до 5–7 років).

Іл. 1. Родовід Хромченків із с. Посудичі (тепер Погарський р-н, Брянська обл., Росія).

В умовах занепаду власних господарств, примусового підпорядкування всіх громадських інституцій Російській імперії чимало українців шли на службу в її цивільні та військові відомства, вступали в навчальні заклади великих російських міст. У регулярних

військах Росії в 2-й пол. XVIII ст. було тільки з теренів Погарського повіту 28 нащадків козацької старшини²⁷.

Працювали українці й у морському відомстві. Причому тут, як і в інших функціональних ланках чужої держави, обіймали високі посади та впливали на суспільний поступ. Цьому сприяла якісна освіта старшинських дітей, яку отримували в Київській духовній академії, Чернігівському та Переяславському колегіумах²⁸. Із-поміж видатних діячів назовемо Григорія Полетику та Платона Гамалія (пирятинський рід), які були інспекторами Морського кадетського корпусу, а останній ще автором перших підручників із кораблебудування; спадкоємця значкового товариша з Глухова Максима Коробку, який очолював та реформував кронштадтське штурманське училище (від 1804 р.)²⁹ тощо.

Зі Стародубщини в Балтійському флоті зустрічаємо козацькі роди Рубців, Валькевичів, Дівовичів, Михайловських, Лобисевичів та ін. Цікаво, що в Кронштадтському рейді на зламі XVIII–XIX ст. служили мешканці власне самих Посудич та сусіднього села Холопця. Це представники знову ж таки Гамаліїв, але вже іншої їхньої гілки (погарської) – Іван та Василь Григоровичі³⁰. На основі сказаного вище, вважаю, що вступ у морський заклад уродженця цього села, вихідця з козацького / військового стану В. Хромченка є цілком імовірним. Оскільки він походив із безпомісної родини, то йому доступним було саме училище, а не Морський кадетський корпус, куди подавалася заможніша верства. До того ж на початку XIX ст. російський флот відчував гостру потребу в штурманах та лоцманах, із огляду на що міністерство збільшило вакансії для майбутніх фахівців³¹. А ще в Посудичах на поч. 1800-х рр. проживав Петро Лобисевич, а його сестра (двоюрідна) була дружиною згаданого очільника штурманського училища М. Коробки³². Односельці П. Лобисевич та Гамалії могли стати своєрідним ланцюжком протекцій чи принаймні джерелом інформації про морські освітні установи російської столиці і таким способом посприяти вступу В. Хромченка в указаний навчальний заклад. Ці всі факти можна розцінити як ще одні (опосередковані) докази ідентифікації мешканця Посудич В. Хромченка із мореплавецем.

В училищі він навчався протягом 1806–1815 рр. Упродовж літніх канікулярних місяців практикувався на балтійських суднах, залучався до укріплень портових фортець. Останні роботи здійснював, до слова, під керівництвом контр-адмірала К. Михайловського³³, який був сином полкового осавула Стародубського полку³⁴.

2. Кругосвітні експедиції та дослідження Океанії.

Після закінчення навчання В. Хромченка, як одного з кращих випускників навчального закладу, відібрали до кругосвітньої експедиції 1815–1818 рр. Її готував славнозвісний мореплавець та учений І. Крузенштерн, і це була перша власне наукова подорож росіян навколо земної кулі. Її мета – пошук морського шляху від Тихого до Атлантичного океанів. Видатний географ особисто формував екіпаж, очільником якого призначив свого земляка, уродженця Ревеля (тепер Таллін, Естонія) О. Коцебу. В. Хромченко отримав посаду помічника штурмана. Трирічне далеке плавання він долав поруч із такими відомими представниками німецької нації, як природознавець та письменник Альберт фон Шаміссо, доктор медицини Іоган Фрідріх фон Ешшольц, художник, згодом автор знаменитого альбому літографій з Азії, Америки, Африки та Океанії, вихованець Харківської гімназії Логін Хоріс.

У світову історію пізнання земної кулі ця потужна наукова команда увійшла відкриттями та дослідженнями східного ланцюга островів Радак у Маршаловому архіпелазі, низки островів Туамоту (тепер входить у Французьку Полінезію) та Гаваїв (США), північних берегів Аляски та багатьох Алеутських островів. Відповідно до тритомової книги О. Коцебу «Путешествие в Южный океан и Берингов пролив» (СПб., 1821–1823), у цих обстеженнях активно брав участь і 23-річний В. Хромченко. Зокрема, саме він уперше накреслив план гавані тепер всесвітньо знаного туристичного центру Гаваїв Гонолулу; здійснив виміри основної лінії атолів Вотье (тоді острови Румянцева, Маршаловий архіпелаг), що

²⁷ Кривошея В. Генеалогія української шляхти (до питання інкорпорації української козацької старшини до складу російського дворянства). *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2008. Вип. 14. С. 6–7.

²⁸ Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація гетьманщини 1760–1830. Київ: Основи, 1996. С. 212–213.

²⁹ Зелений А. Исторический очерк штурманского училища 1798–1871. Кронштадт, 1872. С. 29–31.

³⁰ Модзалевский В. Малороссийский родословник: в 4 т. Киев: Тип-я Тов. Г.Л. Фронцкевича и К^о, 1908. Т. 1: А–Д. С. 252–254.

³¹ Зелений А. Исторический очерк... С. 15–16.

³² Модзалевский В. Малороссийский родословник. 1913. Т. 3. С. 182, 184.

³³ РДА ВМФ. Ф. 406. Оп. 3. Кн. 231. Спр. 168. Арк. 1103.

³⁴ Генеалогія української шляхти: Послужні списки погарської шляхти 1772–1781 рр. «Описаніє» ніжинської шляхти 1784 р. / Упоряд., авт. вступ. ст. І. Ситий. Київ: Темпора, 2008. С. 31.

нараховували понад 60 островків³⁵. Це лише принагідна інформація командира корабля про дослідження його штурмана і, зрозуміло, вона не відтворює всього пласту його наукових обстежень у цій експедиції. Усі його географічні, гідрографічні та інші дані ввійшли в атлас О. Коцебу.

А. Шамісо характеризував В. Хромченка як «вельми добродушного і працелюбного юнака»^{36*}, а О. Коцебу атестував так: «Поведінка благородна, службу здійснює старанно»³⁷. По успішному завершенні першої кругосвітньої експедиції штурман В. Хромченко, за плечима якого було лишень училище, отримав звання мічмана (надавали випускникам тільки Морського кадетського корпусу), що теж указує на високу оцінку його професійних якостей.

Далі В. Хромченко працював у комерційній Російсько-американській компанії (м. Новоархангельськ, тепер м. Сітка на о. Баранова, затока Аляски). У його обов'язки входили морські вантажні та пасажирські перевезення вздовж західного узбережжя Північної Америки. Водночас він керував двома експедиціями навколо Аляски. Його заслуги в американістиці – це предмет окремого дослідження, тому тут лише зазначу, що він установив та уточнив географічні контури майже всієї ще не пізної на ту пору західної берегової лінії Аляски; його подорожні описи³⁸ перекладені англійською мовою³⁹, на них, а також на його словники ескімосів та індіанців часто покликаються дослідники. За внесок у географічне пізнання континенту В. Хромченко в 1824 р. нагороджений орденом Св. Анни третього ступеня.

У 1826 р. він повернувся в Петербург і продовжив службу в Кронштадті. Авторитет бувало і вправного навігатора спонукав ту ж Російсько-американську компанію доручити саме йому дві кругосвітні подорожі: 1828–1830 рр. та 1831–1833 рр. Їхня мета – доведення на Аляску вантажу (продуктів, необхідних предметів для діяльності російської колонії та промисловців тощо).

Варто зауважити, що протягом I-ї третини XIX ст. у Росії було організовано 27 кругосвітніх експедицій. Як видно з таблиці М. Зубова⁴⁰, уродженці України керували трьома подорожами (Ю. Лисянський та В. Хромченко); офіцери німецького походження (І. Крузенштерн, Ф. Белінсгаузен, Ф. Врангель та ін.) – дев'ятьма мандрівками. Тобто 45 відсотків кругосвіток очолювали вихідці з неросійських територій. Такий чималий процент іноземців зумовлений гострою нестачею спеціалістів, строгими критеріями відбору (професіоналізм, багатий досвід, психологічні якості). Адже експедиції – це фінансово витратний захід, тому потрібні були фахівці, які б могли забезпечити успішність далеких вояжів та виконання всіх наукових та інших завдань⁴¹. В. Хромченко пройшов «кастинг», щобільше – його призначають капітаном двох експедицій поспіль.

Екіпаж першої експедиції нараховував 45 осіб. Це все ще був т. зв. «період вітрил» у мореплаванні, коли судна дуже залежали від вітрів та течій. Шлях пролягав східним маршрутом, що пов'язано з потребою йти за пасатами (вітрами в тропіках). Від Кронштадта вирушили через Копенгаген та Портсмут до південно-американського континенту, зокрема до Ріо-де-Женейро, а далі – на схід до найпівденнішої точки Африки (мису Доброї Надії), потім до Австралії (Сіднею), Маршалових островів, а звідти – до Ново-Архангельська. Цю відстань В. Хромченко подолав за 11 місяців. Зворотна дорога, що тривала 9 місяців, включала Сан-Франциско, мис Горна (на півдні Південної Америки), Ріо-де-Женейро, Копенгаген, Кронштадт (Лл. 2). Терміни його навколосвітньої подорожі на вітрильному кораблі є рекордно короткими, які до того ж ніхто так і не перевершив. Щобільше, йому вдалося повернутися без людських утрат і пошкоджень транспорту, а це було рідкістю для I пол. XIX ст. Експедиція ввійшла в історію світового мореплавання як зразковий навколосвітній рейс. За успіхи капітан отримав звання капітан-лейтенанта та нагороджений діамантовим перстнем. Друга подорож мала подібний маршрут (Лл. 2). Однак через погодні умови була складнішою і тривала 25 місяців. У 1834 р. його нагороджено, знов ж таки, за професійність орденом Св. Анни другого ступеня.

³⁵ Коцебу О. Путешествия вокруг света. Москва: Дрофа, 2011. С. 108, 112, 171.

³⁶ Шамиссо А. Путешествие вокруг света. Москва: Наука, 1986. URL: <https://coollib.com/b/233928-adelbertshamisso-puteshestvie-vokrug-sveta/read>.

* Переклад з російської мови тут і далі – мій.

³⁷ РДА ВМФ. Ф. 406. Оп. 3. Кн. 231. Спр. 168. Арк 1103.

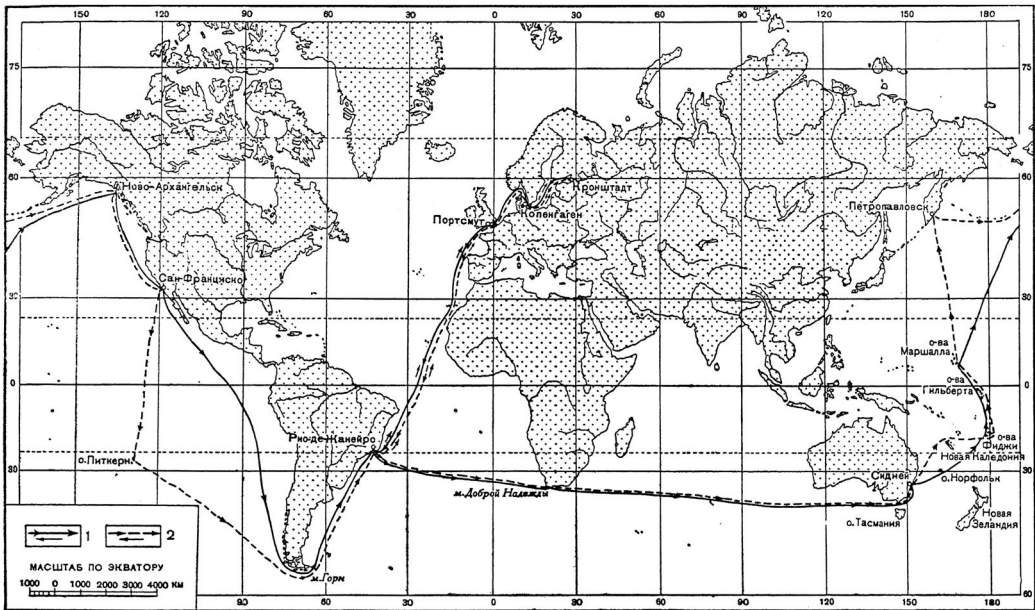
³⁸ Хромченко В. Отрывки из журнала плавания в 1822 году. *Северный архив*. 1824. № 11. С. 254–274; № 12. С. 303–314; № 13–14. С. 38–64; № 15. С. 119–131; № 16. С. 177–186; № 17. С. 235–248; № 18. С. 297–318.

³⁹ V. S. Khromchenko's Coastal Explorations in Southwestern Alaska, 1822. Ed. with an introduction by J. Vanstone. Transl. by D. Kraus. *Fieldiana: Anthropology*. Chicago: Field Museum of Natural History, 1973. Vol. 64. P. 42–95.

⁴⁰ Зубов Н. Отечественные мореплаватели-исследователи. С. 446–448.

⁴¹ Копелев Д. На службе империи. Немцы и Российский флот в первой половине XIX века. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2010. С. 163–164.

Наскільки фаховим був командир, можна судити з таких фактів. Приміром, у Петропавлівському порті потужний шквал зірвав якір, і судно стрімко понесло до берега. Лише швидка реакція та кваліфіковані вказівки капітана врятували корабель від троці⁴². Йому неодноразово доводилося кардинально корегувати маршрут, оскільки часто змінювалися вітри. Так, вийшовши із Сіднея, змушений неочікувано вести корабель поміж десятками островів Фіджі (Океанія). А це вимагало високої вправності в лавіруванні, адже навколо суші особливо багато різновекторних вітрів. В. Хромченко впорався з цим випробовуванням бездоганно. Він же вдало обійшов і вісім айсбергів заввишки 60 м тощо. «Потрібна пильність такого майстерного і досвідченого мореплавця, яким був Хромченко, щоб пройти між численними групами островів, великих і малих, якими всіяні ці води», – так відгукувалася тогочасна російська періодика про його навігаційні звершення⁴³.

1 – маршрут плавання 1828–1830 рр.;
2 – маршрут плавання 1831–1833 рр.

Іл. 2. Схематична карта кругосвітніх плавань В. Хромченка.
Уклав О. Бурікін.

Російсько-американська компанія, знаючи про стійкий науковий інтерес В. Хромченка та ретельність у географічних обстеженнях, дозволила йому проводити дослідження, спеціально зупиняючись біля того чи іншого суходолу. На ту пору великі морські держави розпочали картографування центральної та південної частини Тихого океану, тобто Океанії. Французькі, англійські, норвезькі мореплавці Ф.-А. Морель, Е. Едвардс, Г.-В. Дюперре та ін. визначають координати десятків островів в архіпелагах Маршалла, Гольберта, Фіджі тощо. Їхня первинна інформація потребувала перевірки та уточнень. Причому не лише з погляду пізнання світу, але й безпечного мореплавства. Якраз до виконання вказаних завдань завзято долучився В. Хромченко.

Цьому передувало опрацювання тогочасних атласів та подорожніх описів європейських і російських першопрохідців. Так, в архівних записах Морської бібліотеки Головного адміралтейського департаменту Росії (тепер Центральна військово-морська бібліотека) зафіксовано видачу В. Хромченкові в 1831 р. лондонських видань подорожніх описів Дж. Кука, Дж. Ванкувера, В. Головніна, Г. Саричева та ін. – усього 11 книг⁴⁴.

Про відповідальне ставлення картографа до географічних досліджень свідчать і його критерії вибору об'єктів обстежень. Із-поміж них обов'язково були ті суходоли, які на карті Коцебу покладені не шляхом виміру, а лише зі слів сусідніх островитян (атол Мілі в Маршалловому архіпелазі тощо)⁴⁵.

⁴² Ивашенцов Н. Русские кругосветные путешествия с 1803 по 1849 год. Санкт-Петербург, 1872. С. 121–122.

⁴³ О плавании кругом света корабля «Елена», принадлежащего Российской американской компании. *Северная пчела*. 1830. № 93. С. 304–312.

⁴⁴ Федорова О. Мореплаватели – писатели, дарители и должники Морской библиотеки середины XIX века. *История Петербурга*. Петербург, 2006. № 4 (6). С. 31.

⁴⁵ Плавание судна «Елена» под начальством флота лейтенанта Хромченка из порта Жаксона к Ново-Архангельской крепости в 1829 году. *Записки Ученого комитета Главного морского штаба*. 1832. № 9. С. 310.

Зібрані дані дослідник уніс у вахтові журнали та власні карти. Ці матеріали на сьогодні не видані. В описах фондів РДА ВМФ зафіксовано збірки документів, у яких може бути щоденник плавання 1828–1830 рр. Це: фонд 283, оп. 1, од. збер. 2796 та 2458 (їхня назва «Плавання воєнного транспорту “Елена”»). Є такий же документ і з навколосвітньої експедиції 1831–1833 рр.: зберігається у фонді 870, оп. 1-2, од. збер. 4231 (найменується «Транспорт “Америка” (1831–1833 гг, кругосветное путешествие). Капитан-лейтенант Храмченко»). Обсяг останньої незнаної для наукової спільноти праці становить 1656 аркушів. Скільки ж там фактажу з етнографії, історії, гео- і гідрографії народів Австралії та Океанії, півдня Африки та Південної Америки!

Удоступнити широкому читачеві зібрані відомості намагався вже й сам В. Хромченко. Так, він на основі торгового щоденника 1831–1833 рр. написав стислий тривелог. Це справа «Плавання вкруг света воєнного транспорту “Америка”» (обсяг вже менший – 124 аркуші), що є у фонді 283, оп. 1, од. збер. 109. Адміралтейство навіть планувало видати цей подорожній опис, на що вказує назва архівного документа «О рассмотрении и издании материалов плавания капитан-лейтенанта В. Храмченка в 1831–833 на транспорте “Америка”; работ Окунева и др.» (фонд 162, оп. 1, од. збер. 15). Однак із невідомих причин це не було реалізовано.

На жаль, в умовах сьогочасної російсько-української війни архівні записи В. Хромченка недоступні для українських науковців. Проте певні уявлення про природознавчі дослідження в регіоні Океанії отримуємо, як уже зазначалося, із публікацій його сучасників, які користувалися ними. Це, зокрема, з книги М. Івашинцова з історії кругосвітніх російських плавань, географічної праці І. Крузенштерна, повідомлень у російській періодиці⁴⁶.

Складнощі виникли в авторки статті з ідентифікацією островів. Адже цей регіон Світового океану європейці відкривали кілька разів протягом XVII–XIX ст., відповідно, кожен географічний об’єкт мав чимало назв. Це викликало плутанину, яку вчені досліджують ще й сьогодні. Та все ж дещо вдалося з’ясувати, і ця інформація вказує на чималий обсяг обстежень нашого краянину в центральній частині Тихого океану.

Так, В. Хромченко подав локації островів й атолів Мікронезії. Тут і далі подаю сучасні назви, зазначаючи в дужках також найменування на XIX ст. З величезного архіпелагу Маршалла це: теперішній національний і політичний центр Республіки Маршаллові Острови – атол Маджуро (Медюре або Арросміт), найбільший атол світу Кваджалейн (Меншиков), а також рифи Мілі (Мулгрова), Ерікуб (Ерегуп), Лікієп, Наму (Мускилло), Алінг-лапалап (Одій), Джалуїт (Бангам). Дослідник побував і в архіпелазі Гільберта (тепер входить у Республіку Кірибаті). Із його 17-ти атолів описав Арануку (Гендервіль), Курію (Вудль), Маяну (Галл), Тараву (Кук), Абаян (Шарлотта).

У Меланезії капітан кораблів «Елена» та «Америка» уточнив місцезнаходження о. Ротуми (тепер у державі Фіджі). А в Полінезії він відвідав архіпелаг Елліс (входить до держави Тувалу). Із 9-ти його суходолів дав навігаційну інформацію про атоли та острови: Нукуфетау (Пайстер), Фенуа Тапу (на ту пору був відомий як Нідерландський; разом В. Хромченко, вважаючи його своїм відкриттям, назвав Левендалем), Нанумеа (Св. Августина), кораловий острів Накуманга (помилково ідентифікував його з островом Грен Кокаль, який, за найновішими даними, тепер ототожнено з атолом Ніутао). Об’єкт, згідно з лише уривчастими даними з літератури, уродженець України визначав координати 18-ти атолів та островів Океанії.

Географічні дані В. Хромченка одразу ж опрацював І. Крузенштерн та включив у книгу «Дополнение к изданному в 1826 и 1827 годах объяснением оснований, послуживших для составления Атласа Южного моря» (СПб., 1836). Тим самим важливі рукописні уточнення десятка островів уведено в науковий обіг. Приміром, у таблиці про острови І. Крузенштерн подав відомості саме В. Хромченка про о. Фенуа Тапу (Нідерландський, Полінезія), які вважав точнішими від фіксації мореплавця Керцена⁴⁷. Достовірність даних вихідця з українських земель підтверджено сучасними координатами зазначеного острова, які ближчі саме до його обчислень.

Інтерес до тихоокеанографічних географічних спостережень нашого співвітчизника зберігається серед зарубіжних географів та істориків і в ХХ ст. Так, цікавилися цим матеріалом науковий співробітник Національного університету Австралії, видатний історик Полінезії Гарі Мод (1960-ті рр.), науковець Оклендського університету (Нова Зеландія) Кіт Чемберс та професор Університету Південної частини Тихого океану (Фіджі) Дуг Манро (1980-ті рр.). Вони, як і їхні попередники, відзначали достовірність відомостей

⁴⁶ Івашинцов Н. Русские кругосветные путешествия с 1803 по 1849 год. С. 109–111, 118–123; Крузенштерн И. Дополнения к изданному в 1826 и 1827 годах объяснением оснований, послуживших для составления Атласа Южного моря. Санкт-Петербург, 1836. Ч. 1. С. 18–19; Ч. 2. С. 30–34; О плавании кругом света корабля «Елена»...; Плавание судна «Елена» под начальством флота лейтенанта Хромченка. С. 304–312.

⁴⁷ Крузенштерн И. Дополнения к изданному в 1826 и 1827 годах объяснением... Ч. 1. С. 9.

В. Хромченка про координати островів (із книги І. Крузенштерна). Що більше, вважали її чи не найвищою для першої половини XIX ст., оскільки він користувався 8-ма хронометрами⁴⁸. Тож його точні дані про локацію о. Накуманга дали їм змогу з'ясувати прізвище його першовідкривача (іспанський мореплавець Франциско Антоніо Морель, 1781, а головне – розкрити столітню таємницю сусіднього острова Гран Кокаль (тепер в державі Туvalu). Загадка полягала в існуванні великої кількості найменувань цього острова, а звідси – невизначеність його місцезнаходження. Згідно з їхньою версією, опертою на факти В. Хромченка, о. Гран Кокаль – це, як уже зазначалося, теперішній атол Ніутао⁴⁹.

Описи островів В. Хромченка збагатили й інші ділянки природознавства, зокрема, геологію. Причому йдеться, що варто ще раз наголосити, саме про рукописи, виписки з яких потрапляли до різних зарубіжних учених. Так, від І. Крузенштерна їх отримав... Чарльз Дарвін. Про це останній із вдячності згадав у праці «Атоли або лагунні острови» (Лондон, 1842). Тут, у своїй всевітньо відомій гіпотезі щодо виникнення коралових островів, її автор покликався на спостереження українського мореплавця щодо острова Фенуа Тапу. Свідчення В. Хромченка про наявність там лагуни, низьких берегів, коралового ободка тощо були для Ч. Дарвіна одним із доказових прикладів утворення атолів за допомогою навколоострівного рифового кільця та занурення первинного острова⁵⁰.

Після плідних кругосвіток, у 1835–1842 рр., В. Хромченко плавав у Балтійському морі. У 1843 р. пішов у відставку в чині капітана 2-го рангу та поселився в Оранієнбаумі (тепер м. Ломоносов неподалік Петербурга). У 1844 р. одружився з фінкою Єленою-Софією Квікстрем⁵¹, а в 1846–1847 рр. був у штаті Литовського полку, де обіймав несподівану посаду – «чиновника для навчання музики»⁵². Закінчив свій земний шлях в Оранієнбаумі (1849 р.).

Висновки

Генеалогічний пошук, зіставлення його фактів із історичними даними дають підстави припустити, що дослідник центральної частини Тихого океану В. Хромченко є нащадком козацької старшини Стародубського полку, покоління якої проживали в с. Посудичі Погарського повіту (тепер Брянська область, Росія); його батьки – військові, які зараховані в списки дворян Новгород-Сіверського намісництва за 1788 р. В. Хромченко – один із тих співвітчизників, яким в умовах ліквідації ранньомодерної Української держави – Гетьманщини – та примусової інтеграції в Російську імперію довелося служити в її військових і цивільних структурах. Один із тих, які своїм потужним інтелектуальним потенціалом жили, забезпечували розвиток різних ланок державного, військового та наукового життя сусідньої країни.

Керівництво В. Хромченка двома навколосвітніми експедиціями, а також участь у подорожі О. Коцебу увінчалось відкриттями та уточненнями координат понад 20-ти островів та атолів Океанії (Мікронезії, Малонезії та Полінезії). Його виміри суходолів, узбереж та бухт, топографічні описи увійшли в тогочасні морські карти та географічні атласи. Також прислужилися для геології, де збагатили доказову основу гіпотези Ч. Дарвіна про виникнення коралових островів. Доробок В. Хромченка є в активному науковому вжитку зарубіжних істориків та природознавців і в XX–XXI ст.

Постать В. Хромченка доповнює когорту мореплавців – уродженців України, які істотно долучилися до пізнання різних континентів світу. Його літопис і набуток вкотре засвідчують значну українську роль у поступі різних галузей наук Російської імперії та потребу подальшої праці з метою виокремлення українських історичних сюжетів та викорінення неправдивих уявлень світової громадськості про начебто «єдину моноетнічну російську науку», які століттями нав'язувала російська ідеологічна пропаганда.

Глибока вдячність усім Воїнам-Героям, низький уклін тим, хто стійко й мужньо захищає державність, територіальну цілісність України, що дає змогу українським ученим працювати на науковій ниві.

⁴⁸ Chambers K, Munro D. The «Mystery» of Gran Cocal: European Discovery and Mis-Discovery in Tuvalu. *The Journal of the Polynesian Society*. 1980. Vol. 89. № 2. P. 167–198. URL: www.jps.auckland.ac.nz/document/?wid=3955.

⁴⁹ Там само; Maude, Harry E. Post Spanish Discoveries in the Central Pacific. *The Journal of the Polynesian Society*. 1961. Vol. 70. № 1. P. 67–71. URL: www.jps.auckland.ac.nz/document/.

⁵⁰ Дарвін Ч. Строение и распределение коралловых рифов / Пер. с англ. Л. Давиташвили и Н. Калевич. *Дарвін Ч. Сочинения* / Под общ. ред. Л. Берга, Н. Вавилова и др. Москва–Ленинград: Гос. изд-во биологической и медицинской литературы, 1936. Т. 2. С. 407.

⁵¹ Шкваров А. Когда пришли русские... Статистическое исследование семей русских военных чинов и финляндских женщин в гарнизонах Свеаборга и Гельсингфорса в первой половине XIX в.: по материалам Национального архива Финляндии. Helsinki: RME Group Oy, 2016. Вып 1. С. 203.

⁵² Адрес-календарь или общий штат Российской империи на 1846 год: в 2 ч. Санкт-Петербург. Часть 1. С. 75; Адрес-календарь или общий штат Российской империи на 1847 год: в 2 ч. Санкт-Петербург. Часть 1. С. 81.

References

- Dunmore, J. (1991). *Who's Who in Pacific navigation*. Honolulu, USA.
- Chukhlib, T. (2014). «Starodubshchyna chekaie povernennia»: ictorychni, istoriohrafichni ta politychni problemy ukrainskoho subrehionu Rosiiskoi federatsii [«Starodubshchyna» is waiting for a return»: historical, historiographical and political problems of the Ukrainian subregion of the Russian Federation]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5 (119), P. 230–255.
- Fedorova, O. (2006). Moreplavately – pisately, darately i dolzhniki Morskoj biblioteki serediny XIX veka [Sailors are writers, donors and debtors of the Naval library of the mid-19th century]. *Istoriya Peterburga – History of Petersburg*, 4 (6), P. 30–33.
- Fedorova, S. (2011). Russkaia Amerika: ot pervykh poselenii do prodazhi Aliaski. Konec XVII – 1867 goda [Russian America: from the first settlements to the sale of Alaska. The end of the XVII – 1867]. Moscow, Russia.
- Kalinichenko, O. (2021). Ukrainska shkola pidvodnoho moreplavstva XIX – na pochatku XIX st.: formuvannia, diialnist, personalii [Ukrainian school of underwater navigation in the XIX – the early XX c.: formation, activity, personalities]. The dissertation for the degree of the doctor of philosophy: 032 – History and archeology]. Odesa, Ukraine.
- Kohut, Z. (1996). Rosiiskyi tsentralizm i ukrainska avtonomiia. Likvidatsiia Hetmanshchyny 1760–1830 [Russian centralism and ukrainian autonomy. Imperial absorption of the Hetmanate 1760–1830]. Kyiv, Ukraine.
- Kotsebu, O. (2011). Puteshestviya vokrug sveta [Travels around the world]. Moscow, Russia.
- Kryvosheia, V. (2010). Kozatska starshyna Hetmanshchyny. Entsyklopediia [The cossack headman of the Hetmanate. Encyclopedia]. Kyiv, Ukraine.
- Kryvosheia, V. (2008). Henealohiia ukrainskoi shliakhty (do pytannia inkorporatsii ukrainskoi kozatskoi starshyny do skladu rosiiskoho dvorianstva) [Ukrainian gentry genealogy (to the issue of Ukrainian cossack headman incorporation into Russian nobility)]. *Hileia: naukovyi visnyk – Hileya: scientific bulletin*, 14, P. 4–9.
- Norchenko, A. (2009). Kapitan Vasilii Khromchenko [Captain Vasily Khromchenko]. *Zapiski po gidrografii – Notes on hydrograph*, 227, P. 83–88.
- Postnikov, A. (2000). Russkaia Amerika v geograficheskikh opisaniiah i na kartakh 1741–1867 [Russian America in geographical descriptions and on maps in 1741–1867]. Sankt-Peterburg, Russia.
- Shkvarov, A. (2016). Kogda prishli russkie... Statisticheskoe issledovanie semei russkikh voennykh chinov i finliandskikh zhenshchin v garnizonakh Sveaborga i Gelsingforsa v pervoi polovine XIX v.: po materialam Natsionalnogo arkhiva Finliandii [When the Russians came... Statistical study of the families of Russian military officials and Finnish women in the garrisons of Sveaborg and Helsingfors in the first half of the 19th c.: based on the materials of National archives of Finland]. Is. 1. Helsinki, Finland.
- Sytyi, I. (2008). Henealohiia ukrainskoi shliakhty: Posluzhnyi spysky poharskoi shliakhty 1772–1781 rr. «Opisanie» nizhynskoi shliakhty 1784 r. [Genealogy of the Ukrainian nobility: Service records of Pogor nobility 1772–1781. «Description» of Nizhyn nobility in 1784]. Kyiv, Ukraine.
- Zonn I.; Kostianoy A., Semenov A. (2016). The Eastern Arctic seas. Encyclopedia. Cham, Switzerland.

Білоус Віра Миколаївна – кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України (Проспект Свободи, 15, Львів, 79000, Україна).

Bilous Vira – candidate of historical sciences, senior researcher of the Institute of ethnology of the NASU (15, Svobody Avenue, Lviv, 79000, Ukraine).
E-mail: bilka3@gmail.com

**FROM THE HISTORY OF UKRAINIAN EXPLORATIONS OF OCEANIA:
NAVIGATOR VASYL KHROMCHENKO
(the first half of the 19th c.)**

The purpose of the article is to expand the scientific community's understanding of the involvement of Ukrainians in geographical discoveries, through the study of the biography of navigator Vasylyl Khromchenko (1792–1849) and his exploration of the Pacific Ocean. The methods used include biographical and genealogical research, historiographical analysis, and comparative-historical analysis. Manuscript pedigree documents and service records stored in the archives of Chernihiv, Kyiv, St. Petersburg and Bryansk were used. The unpublished and difficult-to-access geographic work is reproduced and analyzed based on the informative materials found in contemporary periodicals and the works of V. Khromchenko's congeneraries. The scientific novelty is in the consideration of this figure and his oceanographic achievements in the context of the history and intellectual heritage of Ukrainians, in defining the researcher's priority in the world study of a series of islands and continents, and in the mapping of the central part of the Pacific Ocean. The conclusions focus on the probable origin of V. Khromchenko from the Cossack estate of Starodubshchyna, on the circumstances and causes for the transition of a part of this social class to military and civilian structures of the Russian Empire, and on the scientific value of his exploration of Oceania for geographical cartography and geology.

Key words: V. Khromchenko, navigator, Starodubshchyna, genealogical searches, geographical discoveries, Oceania, around-the-world expeditions.

Дата подання: 27 березня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 15 квітня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Білоус, В. З історії українських досліджень Океанії: мореплавець Василь Хромченко (I пол. XIX ст.). *Сіверянський літопис*. 2023. № 2. С. 53–64. DOI: 10.58407/litopis.230206.

Цитування за стандартом APA

Bilous, V. (2023). Z istorii ukrainiskykh doslidzhen Okeanii: moreplavets Vasyl Khromchenko (I pol. XIX st.) [From the history of Ukrainian explorations of Oceania: navigator Vasyl Khromchenko (the first half of the 19th c.)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2. P. 53–64. DOI: 10.58407/litopis.230206.

